

DOI: 10.52363/2414-5866-2021-2-30

УДК 351.82: 330.341.1

*Палюх В.В., доктор філософії ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID:0000-0001-9429-2013,*

*Пономаренко Р.В., д.техн.н., проф., начальник факультету ОРС НУЦЗУ,
м. Харків, ORCID: 0000-0002-6300-3108*

Paliukh V., Doctor of philosophy in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Ponomarenko R., Doctor of Technical Sciences, professor, Head of the Faculty operational and rescue forces National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ МІЖНАРОДНОГО ВПЛИВУ НА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF FACTORS OF INTERNATIONAL INFLUENCE ON THE REFORM OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE

У статті досліджена одна з проблем управління освітою, а саме розмежування функцій між суб'єктами управління, яке сприяло б об'єднанню їх зусиль і було б спрямоване на підвищення ефективності науково-освітньої діяльності закладів вищої освіти. Розглянуто механізми управління зарубіжною освітою, та оцінено їх вплив на реформування вищої освіти в Україні.

Ключові слова: *реформування освіти, міжнародний досвід реформування, державна політика реформування освіти, міжнародний досвід реформування освіти, фактори міжнародного впливу.*

The article examines one of the problems of education management, namely the separation of functions between the subjects of management, which would help unite their efforts and would be aimed at improving the efficiency of scientific and educational activities of higher education institutions. Mechanisms for managing foreign education are considered, and their impact on higher education reform in Ukraine is assessed.

Keywords: *education reform, international experience of reform, state policy of education reform, international experience of education reform, factors of international influence.*

Постановка проблеми. Індустріально розвинені країни розглядають якість освіти як найважливіший фактор забезпечення науково-технічного

прогресу та соціально-економічного розвитку. Від якості підготовки фахівців залежать можливості розвитку тієї чи іншої країни, структура економіки, асортимент і якість продукції, місце країни в міжнародному поділі праці, позиції на світовому ринку і, в результаті, - у світовій політиці та економіці. Тому важливо використовувати накопичений досвід розвинених країн під час реформування освіти в Україні, та провести аналіз впливу на реформування освіти в Україні для використання позитивних здобутків розвинених країн в метю підвищення ефективності та результативності проведення реформування освіти в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз міжнародного впливу на реформування освітньої системи в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про механізми управління зарубіжною вищою школою, зазвичай розглядають особливості західно-європейської та американської систем вищої освіти. Тому в розглянемо різні рівні управління вищою освітою у США та Західній Європі, їх особливості, спільні риси та відмінності.

Відмінність американської системи вищої освіти від світових систем полягає в її своєрідності: багатоступінчастості, розподілі закладів освіти на приватні та державні, існуванні престижних і привілейованих закладів освіти, а також відмінності закладів освіти за якістю і кількістю ступенів, що присуджуються.

При описі вищої школи США часто використовують терміни «коледж» і «університет». Взагалі, ці терміни взаємозамінні, хоча на практиці найчастіше перший є частиною другого. Відмінність їх у тому, що коледж пропонує як гуманітарне навчання, так і природничі та суспільні науки. Після чотирьох років навчання студенти отримують ступінь бакалавра. В університеті до чотирирічного коледжу додаються дослідні та професійні школи [2]. Вища школа США має тріступінчасту структуру. На початок 1990-х років, у США діяло понад 3400 коледжів та університетів, у яких присуджували близько 300 ступенів. Особливу групу університетів становить так звана «Ліга університетів, увита плющем» -30-40 найстаріших і найпрестижніших університетів (Гарвардський, Кембриджський та ін.) [3].

Основою управління американською системою вищої освіти є принцип децентралізації. Цей принцип закріплено у Конституції США, хоча вона не містить статей щодо освіти. У положеннях Конституції зафіксовано, що кожен штат відповідає за розвиток системи вищої освіти в межах своїх кордонів. Це означає, що сфера освіти належить до компетенції регіональної та місцевої влади і саме штати, а не федеральний уряд, організують та фінансують усі рівні освіти. Майже всі заклади освіти належать штатам, крім військових академій і закладів освіти для осіб із фізичними вадами, які належать федеральному уряду. Можна сказати, що в США склалися й функціонують 50 індивідуальних систем вищої освіти, з широким розмаїттям вузів,

які мають свої особливості, власні навчальні цілі та програми. Законодавчими актами штатів встановлюються джерела та обсяги фінансування закладів освіти, терміни обов'язкового навчання, умови прийому до них, вимоги до кваліфікації викладачів, мінімальний розмір зарплати [1]. Форми організації та контролю у системах вищої освіти окремих штатів мають деякі відмінності, що зумовлено, в основному особливостями їх історичного розвитку.

Дослідники називають розподіл закладів освіти на приватні та державні однією зі специфічних особливостей вищої школи США [1]. Проте критерії такого поділу є різними.

На федеральному рівні системою вищої освіти США керує Федеральний департамент освіти, який визначає загальні цілі та завдання вищої освіти, а також основні напрямки освітньої політики. Також існують відділи освіти штатів, які розробляють рекомендації щодо обсягу та змісту навчальних програм для закладів освіти. Адміністрація кожного закладу освіти повинна брати до уваги ці рекомендації, хоча будь-який заклад освіти може реалізувати свої власні програми та плани [4].

Одна з особливостей управління у американських закладах освіти у тому, що контроль за діяльністю закладів здійснюється дорадчим органом, з який складається з працівників закладу освіти, тому що за такої системи управління громадські інтереси у сфері вищої освіти найкраще охороняються. Комісіями чи радами керуються як державні, так і приватні вузи. Такі ради чи комісії називаються радами регентів чи піклувальників, іноді – корпоративними радами. Вони працюють безкоштовно та представляють суспільні інтереси. У приватних закладах освіти такі ради зазвичай більш численні за складом, ніж у державних; члени ради обираються. У державних закладах освіти члени ради призначаються губернатором штату. До складу ради піклувальників входять «представники фінансово-промислових кіл, люди, які займають керівні пости у сфері бізнесу та політики, працівники освіти, релігійні діячі та ін, а також випускники, які зробили значний внесок у розвиток даного закладу освіти» [5]. Можна сказати, що ради відповідають за всі сфери діяльності своїх закладів освіти.

Ради здійснюють такі функції:

- відповідають за підбір та призначення виконавчого керівника ЗВО (ректора);
- призначають на викладацькі та адміністративні посади за поданням ректора;
- затверджують довгострокові плани розвитку;
- визначають вузівську політику з основних питань;
- затверджують бюджет та кошторис капітальних вкладень;
- здійснюють контроль за використанням коштів;
- затверджують нормативні документи закладу освіти;
- представляють заклад перед суспільством та законом.

У державному закладі освіти членів ради керуючих призначають із певним мандатом, термін якого варіюється в різних штатах. Посада члена ради вважається почесною і має приносити фінансові блага. Рада має свого голову, місце якого за посадою закріплене за губернатором штату. Губернатор штату веде засідання або доручає їх проведення членам ради. Засідання проводяться щомісяця і відкрито: кожен бажаючий може бути присутнім на них як слухач.

Ще одна характерна особливість американських вузів - велика їхня автономія, що підтверджується різноманітністю форм їх організації та управління, джерел отримання фінансової допомоги та ресурсного забезпечення. У країні відсутні єдині освітні стандарти, єдині навчальні плани, програми та підручники. Кожному ЗВО надається право самому визначати навчальні плани та програми підготовки фахівців, що забезпечує гнучкість структури ЗВО з погляду розвитку нових напрямків. Якість різноманітних навчальних програм регулюється діяльністю громадських регіональних професійних організацій через систему акредитації. Найбільш поширеною в США є так звана університетська система, коли в рамках одного університету знаходяться кілька фактично рівноправних, але віддалених один від одного географічно університетів. Як приклад можна навести Каліфорнійський університет, що складається з університетів Берклі, Девіс, Ірвін, Лос-Анджелес, Ріверсайд, Сан-Дієго, Санта-Барбара, Санта-Крус і Медичний центр Сан-Франциско. Ця система університетів керується загальною радою попечителів і кожен університет представлений своїм президентом, який підпорядковується головному виконавчому керівнику - канцлеру або президенту системи. Каліфорнійський університет управляється регентською радою, президентом якого за статусом є губернатор штату. Правом автоматичного входу до складу ради користуються, крім того, помічник губернатора та спікер загальних зборів штату, головний інспектор державних служб, президент та віце-президент асоціації колишніх випускників університету, а також президент університетської системи. Крім них, терміном до 12 років призначаються 18 мешканців штату, а також ще 2 помічники - члени ради, але без права голосу. У Каліфорнійській університетській системі головним виконавчим керівником є президент, якому підпорядковуються 9 канцлерів окремих університетів [6].

Для практики американських університетів характерним є свідоме відділення адміністративної влади від контролю над професійною діяльністю викладачів. Арбітром у взаємодії викладацької організації та адміністративної є рада піклувальників, основним завданням якого є відображення у своїх рішеннях громадських інтересів.

Відповідно до Статуту, рада регентів або піклувальників має у закладі освіти всю повноту влади. Однак на практиці він передає більшу частину виконавчих функцій одному або декільком відібраним і затвердженим ним

адміністраторам. Зазвичай ці функції виконує ректор (президент чи канцлер) університету. Але саме рада несе повну відповідальність за розробку та виконання політики розвитку закладу освіти та її фінансове забезпечення.

З урахуванням думки та побажань представників опікунської ради ректор здійснює відбір та призначення деканів та іншого адміністративного персоналу закладу. Залежно від розміру закладу у ректора може бути від двох до п'яти-шестіх заступників - проректорів (віце-президентів або віце-канцлерів). Обов'язковими є проректор з академічних та проректор з адміністративно-господарських питань. Можуть бути проректори по роботі зі студентами, роботі з аспірантами, плануванню та бюджетним питанням. Важливими також є посади завідувача відділу реєстрації оцінок та студентської документації, завідувача відділу набору першокурсників та завідувача відділу розвитку закладу освіти, який відповідає за зв'язки з громадськістю та пошук фінансових коштів.

Основною функціональною одиницею американських закладів освіти є кафедри, тому що ефективність діяльності та його репутація залежать від якості організації науково-освітньої діяльності саме на кафедрах. На кафедрах приймаються рішення про те, які курси вивчати, які дослідження проводити, які програмні вимоги повинні виконувати студенти, якого викладача прийняти на роботу і кого заохотити або підвищити на посаді. Потім ці рішення затверджуються вищими адміністративними органами, тому можна сказати, що кафедра значною мірою визначає характер та напрямки діяльності закладів освіти. Проте ректор і керівний склад за бажання можуть вносити корективи у діяльність кафедр, як основні фінансові важелі перебувають у їх руках. Завідувач кафедри є центральною фігурою в адміністративній ланці будь-якого закладу освіти. На цю посаду викладачі кафедри обирають одного зі своїх колег – «першого серед рівних». Завідувач кафедри керує діяльністю кафедри і крім цього продовжує вести лекційні заняття та дослідницьку роботу. Кафедри об'єднуються за міждисциплінарною ознакою та підпорядковуються декану свого коледжу (факультету). Іноді викладачі об'єднуються в міжкафедральні викладацькі ради, які діють паралельно ієрархічній структурі. Вони несуть повну відповідальність за навчальне планування, зміст програм та методів навчання, дослідницької діяльності, рівень підготовки студентів, їх участь у навчальному та позанавчальному процесах.

У цілому нині для закладів вищої освіти США характерна обстановка співробітництва між різними ієрархічними структурами всередині закладу, та ініціатива і контроль мають місце зверху вниз, і знизу вверх [5].

Західноєвропейська вища школа, в свою чергу, характеризується особливостями традиційних центрів вищої освіти у Європі, як то Англія, Франція, Німеччина. Можна сміливо сказати, що чільне становище у об'єднаній Європі займає Німеччина, як із погляду найбільшої території, і економічного розвитку. Окрім цього Німеччина є фінансовою столицею об'єднаній Єв-

ропи. Сучасні дискусії про місце Німеччини в економіці та науці не дають негативних оцінок. Тому розглянемо особливості управління німецькою вищою школою.

Закади вищої освіти Німеччини поділяються на академічні та неакадемічні. До академічних відносяться заклади університетського рівня (технічні, педагогічні та інші університети), до неакадемічних – вищі професійні навчальні заклади, які готують фахівців прикладного характеру для роботи на виробництві. Так само, як і в США існують університети штатів, у Німеччині існують університети земель.

Можна виділити 3 типи університетів:

1. Найстаріші німецькі університети, створені у середні віки (Гейдельберзький, Фрейбурзький, Тюбінгенський та інші).

2. Університети, що виникли у розвитку спеціалізованих вузів. Здебільшого це технічні університети.

3. Університети, що виникли в 60-70-ті рр., Коли було необхідно збільшити кількість місць у період високих темпів розвитку освіти [2].

Існує єдиний закон про освіту, ухвалений парламентом, але водночас є і серія законів окремих Земель. Діяльність вищої школи координується Конференцією ректорів Німеччини, яка об'єднує всіх ректорів країни та збирається один раз на рік [4].

Сучасна організаційна структура німецьких університетів сформувалася у 70-ті роки. Університет очолює президент чи ректор, який обирається концилем – органом самоврядування університету. Результати виборів затверджують місцеві органи влади. Фактично управління університетом здійснюється канцлером, який підпорядкований президентові університету. З-поміж професорів президент пропонує кандидатуру віце-президента університету. До органів самоврядування відносяться вчена рада та конциль. Вчена рада координує діяльність відділень, що займаються навчанням та науковими дослідженнями, та науково-дослідних підрозділів, що входять до складу університету. Також вчена рада бере участь у складанні планів розвитку університету, розробляє його статут та бюджет. При вченій раді постійно діють комісії, які займаються питаннями довгострокового планування, наукових досліджень та підготовки наукових кадрів, навчального процесу, документації та бібліотечного обслуговування. Вчена рада визначає повноваження та чисельність комісій.

Конциль складається з представників рад відділень та різних груп співробітників університету, які не представлені в науковій раді. Конциль уповноважений обирати та відкликати президента та віце-президента університету, обговорювати статут університету. Президент університету зобов'язаний щорічно звітувати перед концилем діяльності університету.

Зв'язок університету з органами державного управління здійснюється через кураторіум, 50% якого складають представники місцевих органів вла-

ди, а 50% - університетське керівництво. Члени кураторіуму беруть участь у вирішенні особливо важливих питань адміністративного управління університетом, а також здійснюють облік та контроль за кадрами. Кураторіум розробляє бюджет університету, керує розподілом матеріальних ресурсів у рамках університету, спільно з вченою радою приймає рішення про створення, зміну та скасування відділень та наукових установ університету. Наукові зв'язки із зарубіжними університетами здійснюються через кураторіум.

Відділенням керує рада на чолі із головою. До ради входять викладачі, науковці, студенти та технічний персонал. При раді відділення зазвичай діють комісії: з навчальної роботи, з науково-дослідної діяльності, кадрових питань, планування та фінансування. Керівник адміністративного органу відділення обирається із числа професорів. Він бере участь у засіданнях ради відділення із правом дорадчого голосу. Декілька невеликих відділень можуть бути об'єднані під загальним адміністративним керівництвом [4]. Системи акредитації вузів Німеччини немає, т.к. є лише один приватний виш. Загалом можна сказати, що системи вищої освіти США та Німеччини багато в чому схожі, тому що в їх основу покладено принцип децентралізації, характерний для освіти більшості країн. Визначається що децентралізація не обов'язково веде до демократії. Більшість авторів не схиляються тільки в бік децентралізації або централізації, вони виділяють як переваги, так і недоліки цих процесів.

На нашу думку, не повинно бути в чистому вигляді централізованих та децентралізованих систем освіти. Кожна країна має враховувати специфіку своїх національних традицій та обирати ту модель управління сферою вищої освіти, яка б максимально відповідала вимогам та завданням розвитку системи освіти.

У 80-х роках у багатьох країнах відбулися суттєві зміни в обсягах та механізмах фінансування установ вищої освіти. У ряді країн обсяг фінансової підтримки вищої освіти був знижений, а заклади освіти зіткнулися з необхідністю пошуку нових джерел фінансування, зокрема, у вигляді коштів, що надаються промисловими та комерційними структурами на дослідницьку роботу, для розгортання безперервної освіти чи підготовки кадрів для них. Історично західна вища школа стикалася з пошуком нових форм фінансування за часів економічних криз, коли суттєво скорочувалися надходження до бюджетів вишів. Залучення додаткових коштів у такі періоди дозволило зберегти освітній потенціал вищої школи.

Частка різних джерел фінансування закладів вищої освіти залежить від історичних особливостей і традицій країн. Так, наприклад, західноєвропейська вища школа орієнтується переважно на державне фінансування, хоча не виключаються й інші можливості залучення коштів у скарбницю закладів освіти, тоді як американські заклади освіти більш гнучко відносяться до позабюджетних джерел фінансування. Розглянемо особливості джерел фінан-

сування в американських та німецьких закладах вищої освіти.

Бюджети американських закладів вищої освіти складаються із коштів федерального бюджету, бюджетів штатів, місцевого бюджету, плати студентів за навчання та послуги, пожертв від колишніх випускників, благодійних фондів або спеціалізованих фірм, агентств та відомств, які зацікавлені у підготовці фахівців відповідної кваліфікації, відсотків від накопичень фондів, створених приватними організаціями та особами [5].

На відміну від США, заклади вищої освіти Німеччини фінансуються в основному з державних джерел, 95,7% яких надходить з бюджетів земель, а 4,3% - з федерального бюджету. З федерального бюджету переважно фінансуються великі капітальні вкладення чи придбання дорогих приладів. Інші напрями діяльності фінансуються Міністерствами освіти Земель з конкретизацією з кожної статті витрат. Позабюджетні кошти надходять від німецького науково-дослідного товариства, різних фондів та приватних підприємств. Вони грають значної ролі у технічних закладах вищої освіти, тому що витрачаються в основному на наукові дослідження, і становлять 15-20% від бюджетних асигнувань.

Таким чином, можна зробити висновок, що роль позабюджетного фінансування для європейських закладів вищої освіти набагато менш важлива, ніж для американських. Вища школа США відрізняється великою питомою вагою недержавних джерел фінансування. Тим не менш, заклади освіти надмірно не захоплюються комерційною діяльністю, тому що більшість із них є державними та отримують кошти з держбюджету.

У зв'язку зі зростанням витрат на освіту в багатьох розвинених країнах почалися дослідження з пошуку нових форм фінансування та взаємовідносин між державою та системою вищої освіти. Пошук нововведень обумовлений тим, що обмежені фінансові ресурси «негативно позначаються на підготовці висококваліфікованої робочої сили та фахівців, які могли б забезпечити високу конкурентоспроможність економіки та міцні позиції країн на світових ринках» [2].

При аналізі нововведень, спрямованих на розширення джерел фінансування, експерти Консорціуму дослідників вищої освіти та Європейського центру ЮНЕСКО з вищої освіти (СЕПЕС) дійшли висновку, що змішане багатоканальне фінансування є більш ефективним, ніж лише державне або лише приватне. Також вони поставили під сумнів те твердження, що державні заклади вищої освіти повинні фінансуватися з державного бюджету, а приватні – з недержавного: «змішане фінансування бажано як для державних, так і для приватних ЗВО» [7].

Багато країн нині зайняті переглядом питання, як має фінансуватися вища освіта. При цьому пропонуються нові підходи до розподілу витрат вищої освіти між головними джерелами фінансування: студентами, батьками та платниками податків. У деяких країнах намагаються залучити до уча-

сті у витратах і четвертого партнера. Так, у США індивідуальна та інституційна філантропія - важливе джерело фінансових ресурсів; збільшити частку цього джерела нині намагаються деякі британські університети. На думку багатьох, як партнер потрібно розглядати і підприємців, які повинні взяти на себе свою частку фінансування вищої освіти, оскільки вони отримують прибуток з вищої продуктивності праці дипломованих фахівців і користуються результатами прикладних досліджень, що проводяться закладами освіти. Деякі країни намагаються збільшити частку участі промисловості, пропонуючи запровадити певну форму податку освіти чи забезпечити спонсорство. Аналіз показав, що найбільший обсяг витрат, що покриваються за рахунок позик та роботи у вигляді неповного робочого дня, припадає на частку студентів США. У США не припиняються дебати щодо ефективності комплексної системи підтримки студентів. Висловлено пропозиції про зміни або запровадження нових видів програм (наприклад, штат Мічиган запропонував програму передоплати навчання, яка заохочує батьків до накопичення коштів на вищу освіту своїх дітей, починаючи з моменту народження). Висловлено й радикальніші пропозиції, у тому числі запропоновано програму позик, завдяки якій кошти накопичувалися б за рахунок виплати дипломованими спеціалістами частини свого доходу через податкову систему. Інша пропозиція пов'язана із заміною федеральних студентських грантів та позичок освітніми ваучерами, що вводяться для деяких форм служби - в армії або цивільних добровільних організаціях [1].

Висновки. Дослідження особливостей управління західною системою вищої освіти дозволяє зробити такі висновки:

1. Система вищої освіти у країнах грає важливу роль формуванні економічного потенціалу країн.

2. Структура управління вищою школою залежить від конкретних економічних, політичних та соціальних особливостей країн, їх традицій.

3. У більшості країн система вищої освіти відрізняється високим рівнем децентралізації (наприклад, США та більшість країн Західної Європи).

4. Заклади вищої освіти поділяються на державні та приватні. Частка державних чи приватних закладів у системі вищої освіти залежить від особливостей країни.

5. Основним джерелом фінансування закладів вищої освіти залишається держава, що пояснюється соціальною спрямованістю функцій вищої освіти та зростаючою роллю освіти у формуванні потенціалу країн. При цьому практично у всіх країнах одним із важливих напрямків у діяльності закладів вищої освіти є соціальна підтримка студентів.

6. У всьому світі проглядається тенденція скорочення державних видатків на потреби вищої освіти, що змушує заклади вищої освіти шукати додаткові джерела поповнення бюджетів ЗВО.

7. У більшості країн проглядається істотне розширення джерел фінан-

сування за рахунок введення змішаного багатоканального фінансування, яке, безсумнівно, є більш ефективним, ніж тільки державне або лише приватне.

Список використаних джерел:

1. Вербицька А.В. Проект національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: інтегрована модель. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/26.pdf.
2. Горбунова Л.С. Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики. Суми: Університетська книга. 2015.
3. Зінченко В.В., Алькема В.Г., Бурова О.Б., Сотніченко О.А., Петухова О.М., Штанько Л.О. Міжнародна та зовнішньоекономічна діяльність / Керівник авт. колективу та наук. редактор Зінченко В.В. Львів: «Магнолія 2006», 2018. 466 с. Зінченко В.В.: Розділ 1, тема 1. «Менеджмент глобальних процесів». С. 8-53.
4. Курбатов С. Між національним та глобальним: місія університету на просторовому перехресті. Вища освіта України. 2013. № 2 (додаток 1). С. 46-56.
5. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні : рек. з освітньої політики / за заг. ред. О. І. Локшиної. К. : К.І.С., 2004. 160 с.
6. Татарінов І. Є, Герасимов О. В. Світова практика формування рейтингів університетів: визначення найбільш об'єктивних критеріїв та індикаторів оцінювання. URL: <http://www.ukr-socium.org.ua/>.
7. Eggins H., West P. The Global Impact of the Financial Crisis: Main Trends in developed and developing Countries // Higher Education Management and Policy. 2010. № 22 (3). С. 1–16.

References:

1. Verbytska A.V. Proekt natsionalnoi stratehii internatsionalizatsii vyshchoi osvity: intehrovana model. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/26.pdf.
2. Horbunova L.S. Filosofiiia transformatyvnoi osvity dlia doroslykh: universytetski stratehii i praktyky. Sumy: Universytetska knyha. (2015).
3. Zinchenko V.V., Alkema V.H., Burova O.B., Sotnichenko O.A., Pietukhova O.M., Shtanko L.O. Mizhnarodna ta zovnishnoekonomichna diialnist / Kerivnyk avt. kolektyvu ta nauk. redaktor Zinchenko V.V. Lviv: «Mahnoliia 2006» (2018). 466 s. Zinchenko V.V.: Rozdil 1, tema 1. «Menedzhment hlobalnykh protsesiv». Pp. 8-53.
4. Kurbatov S. Mizh natsionalnym ta hlobalnym: misiia universytetu na prostorovomu perekhresti. Vyshcha osvita Ukrainy. 2013. №2 (dodatok 1). Pp. 46-56.
5. Monitorynh yakosti osvity: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini : rek. z osvithoi polityky / za zah. red. O. I. Lokshynoi. – K. : K.I.S. (2004). 160 p.
6. Tatarinov I. Ye, Herasymov O. V. Svitova praktyka formuvannia reitynhiv universytetiv: vyznachennia naibilsh obiektyvnykh kryteriiv ta indykatoriv otsiniuvannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukr-socium.org.ua/>.
7. Eggins H., West P. The Global Impact of the Financial Crisis: Main Trends in developed and developing Countries / H. Eggins, P. West // Higher Education Management and Policy. (2010). № 22(3). Pp. 1–16.